

« կարգաւորք իցեն եւ թէ աշխարհականք՝ նզովեալք եւ անիծեալք
« եղիցին յԱստուծոյ եւ յամենայն սրբոց եւ ի Հայրապետական կար-
« գէս մերմէ եւ յեպիսկոպոսաց ժողովոյս, ամէն» :

Ունէր Հայրապետս այս բարեյիշատակ առաջի աչաց զԺամանակա-
կից զանցս Տ. Ղազար կաթողիկոսի Չահկեցւոյ (1738) եւ այլոց :
Գուշակէ՞ր արդեօք եւ զապազայ անցս Տ. Եփրեմայ կաթողիկոսի
(1830-31) :

Իսկ Տ. Յակոբ Կաթողիկոս Շամախեցի կանոնադրէ այսպէս .

« . . . Երբորդ՝ պատուէր եւ կանոն եղիցի յայսմհետէ , զի յետ
« վախճանման Հայրապետին մերոյ՝ յորժամ Աթոռայնոցս եւ Սպա-
« հանցւոյն եւ այլոց արեւելականաց՝ Կոստանդնուպոլսեցւոյն եւ այ-
« լոց արեւմտականաց Հայկասէր Աղգաց (°) ի Քս. հաւատացելոց
« լուսաւորչակիւօնից եւ միաբնադաւանից համահաւանութեամբքն
« ընտրեսցի ոմն Արքեպիսկոպոս ուր ուրեք եւ լինիցի ի Հայրապե-
« տութիւն ամ. Հայոց եւ Սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի , նա պարտի
« զչորեսին կանոնս զայսոսիկ պահել : Նախ՝ զանունն իւր ոչ յիշեցու-
« ցանել ի յեկեղեցական աղօթան նախ քան զօծանիլն իւր ի Հայրա-
« պետ : Երկրորդ՝ նախ քան զօծանիլն իւր՝ ի յսկզբան թղթոցն իւ-
« րոց զորս զրէ առ Աղգն մեր՝ այսու ոճիւ գրեսցէ . «Յիսուսի Քս. ի
« ծառայ այս անուն Արքեպիսկոպոս եւ Կաթողիկոսացու (եւ կամ
« կոչմամբ եւ ոչ օծմամբ կաթողիկոս) ամենայն Հայոց եւ մեծի
« Աթոռոյն Սրբոյ էջմիածնի որ ի Վաղարշապատ մայրաքաղաքի ,
« յորմէ Ժամանեալ , եւ այլն» : Երբորդ՝ յառաջ քան զօծանիլն իւր ի
« Հայրապետ զգիրս կնքոյն իւրոյ՝ Հայրապետական անուամբ մի՛
« գրեցուցէ , զոր եւ կարմրադեղով ի գործ ոչ ածցէ , այլ զտիպն եւ
« զյարմն (արմն = արմա) Միածնաէջ եւ սբ. տեղւոյ՝ իւրոյ ան-
« անագրութեան ի տեղի կնքոյն իւրոյ ի գործ ածցէ , որով զճակատ
« թղթոյն կնքեսցէ եւ ի վերայ յատուկ կնքոյ իւրոյ Եպիսկոպոս
« գրել տայցէ եւ նովաւ ի լուսանցակոյս կողմն թղթոյն ի մէջ ծաղ-
« կադի Յիոյն (Յիւն) կնքեսցէ սեւադեղով : Չորրորդ՝ եթէ կարելի
« լինիցի ի Մայր Աթոռն Սբ. էջմիածին գնալն՝ արտաքոյ սրբոյ Ա-
« թոռոյն յայլ ուրեք կաթողիկոսցուն մի՛ ձեռնադրեսցի եւ մի՛ օ-
« ծանեցի ի Հայրապետութիւն» :

Ակնարկէր բարեջան կաթողիկոսս այս յօժումն Կարապետ կա-
թողիկոսի Ուլնեցւոյ (ՌՃՃԵ) եւ ի Ժամանակակից անձս Ահագիմ
Սահակայ (ՌՄԵ-ՌՄԸ) , եւ այսոքիք պարտաւորեն զնել զայնոսիկ
կանոնս :

Յաւելլումք ընդ սոսա ամբողջապէս զուշագրաւ ինքնաձեռագիր

պատասխանի պատմական՝ պատրիարքի Սրբ. Սաղիմայ Տ. Զաքարիա Արքեպիսկոպոսի որ առ Մատթէոս Եսայ. Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, առթիւ խնդրոյ յիշատակութեան Տ. Ներսիսի Աշտարակեցւոյ ընտրելւոյ ի Կաթողիկոս ի 1843 թուականի, որ յամէր ի Պետերբուրգ, գուցէ ի պատճառս ծանու հիւանդութեանն:

«Վեհափառ Առաքելաշնորհ Սրբազան,

« Խնդրէք տեղեկանալ վասն յիշատակութեան տիեզերալուր
« անուան Ներսէս Սրբազանին: Արդ՝ յաթոռս մեր վաղեմի աւան-
« դութիւն կայ իբրեւ օրէնք եկեղեցական անփոփոխելի, զընտրեալն
« յաթոռ կաթողիկոսական մինչեւ ո՛չ ձեռնադրեսցեն ի Սր. Էջմիա-
« ծին օծութեամբ սրբալոյս Միւռոնի՝ ո՛չ յիշատակեսցեն զանուն
« նորա, եւ զայս վասն զգուշութեանց տարապարտ ազգային խոռ-
« վութեանց կարգադրեալ են. քանզի երբեմն զանազան հակառակա-
« թոռք երեւեցան յազգի մերում, որպէս եւ յաւուրս մեր, եւ Սր.
« Աթոռս տէրունի վիճակէ Սրբ. Էջմիածնի, եւ բազում երեւելի օ-
« տարազգիք հարցեալ են մեզ եւ հարցանեն վասն կաթողիկոսի
« եւ Եպիսկոպոսաց ձեռնադրութեան՝ թէ որպէ՞ս է սովորութիւն
« Զեր. եւ մեր պատասխանի տուեալ թէ՝ ձեռնադրութեամբ ըստ ա-
« ռաքելական արարողութեանց, թէ հեռաւորք եւ թէ մերձաւորք Ե-
« պիսոպոսոցուք պարտին դնալ ի Մայր Աթոռն մեր ի Սր. Էջմիածին,
« եւ ընդունել զայն շնորհ եպիսկոպոսութեան ձեռնադրութեամբ ան-
« միջապէս ի Սրբազան Կաթողիկոսէն. եւ ամենեքեան խոստովանին
« թէ առաքելական է. վասն զի Պապն Հռովմայ ոչ երբեք ձեռնադրէ
« զոք Եպիսկոպոս, այլ յանձնէ Կարգինալի միոյ կամ Եպիսկոպոսի
« տանել յեկեղեցի մի, եւ ձեռնադրել, կամ հրամանագրով տայ իչ-
« խանութիւն կարգաւորի միոյ վարել զպաշտօն եպիսկոպոսութեան:
« Այս պատերազմ՝ զօրաւոր է այժմ ի մէջ Անդղիացւոց եւ Ամերի-
« զացւոց:

« Տէր Սրբազան, յիշատակութիւն Կաթողիկոսի անուան, ո՛չ է
« հաստատել (եալ) ի վերայ ընտրութեան, ԱՅԼ Ի ՎԵՐԱՅ ԶՆՈՒՄ-
« ԴՐՈՒԹԵԱՆ: Աստուծով, ի լսել մեր զձեռնադրութիւն նորին Ամե-
« նաբարձր Սրբազնութեան, պահելով անփոփոխ զառաքելական ա-
« լանդութեն՝ որ է նշան Առաքելական Եկեղեցւոյ, եւ մեծահանդէս
« տօնախմբութեամբ յիշատակեմք զհամբաւատենչ Անուն նորին
« Սրբազնութեան. ապա խնդրեմ սակաւիկ մի եւս երկայնամիտ լի-
« նել:

« Սինդն Սր. Էջմիածնի գրէ առ մեզ զընտրութիւն նորին Սըր-
« բազնութեան, եւ ապա խոստանայ ծանուցանել զձեռնադրութիւն

« վաղվադակի. զի նոքա գիտեն զմեր սովորութիւն հնաւանդ եւ
 « անայլելի. որպէս մեք զնոցայն. կայ այդպիսի հին աւանդութիւն
 « նաեւ ի Սբ. Էջմիածին, այս է չձեռնադրել արտաքոյ Սբ. Էջմիածնի
 « Եպիսկոպոս, չթողուլ շրջիլ Եպիսկոպոսաց, ո՛ր եւ իցէ պատճառաւ
 « ի վիճակս իւրեանց սեփական: Մեք չեմք յաշաղկոտ եւ հակառա-
 « կասէր. այլ միշտ հնազանդ. եթէ այնպիսի ոք լինէաք, չորս ամ
 « ոչսպասէաք նորին դալստեան. կարող էաք բերել զԿաթողիկոսն
 « Սըլայ առ մեզ, կամ զԵպիսկոպոսցոս առաքել անդր, սակաւ խար-
 « ճագնացութեամբ. թէեւ երբեմն առաքեալ են զձերունի ոք կամ
 « տկար, զայն եւս ծանուցեալ են ի Սբ. Էջմիածին, եւ բերեալ են ի
 « Սրբազան Կաթողիկոսէն զիր օրհնութեան, ուրախակցութեան եւ
 « շնորհաւորութեան:

« Ոչ ախորժիմք նորաձեւութիւն ինչ մոծանել ի կարգադրու-
 « թիւնս նախնեաց մերոց. գաւուռն ի լոյս հանգուցեալ Եփրեմ Սրբա-
 « գան Կաթողիկոսին ՄԻՆՁԵՒ ՅՀՐԱԺԱՐՈՒՄՆ մեք յիշեցաք. զա-
 « նուն Յովհաննէս Կաթողիկոսին ոչ յիշատակեցաք երբէք. այլ
 « հանգուցեալ կաթողիկոս մինչեւ ցայժմ. դեռ տակաւին ո՛ր գիտէ թէ
 « որպէս կարդադրի. զի ի ձեռս օտարազգեաց է. ասեն՝ թէ եւ ձեռ-
 « նադրի, բայց տչ ի Սբ. Էջմիածին, այլ ի Տիիսիս նստի. գիտես՝
 « երբեմն զԱրմաշ կամէին շինել Կաթողիկոսարան, այլ Աստուած
 « խափանեաց:

« Ողջ լեր յուրախութիւն ցաւալից որտի մերոյ:

« 1846, յԱպրիլ, յԵրուսաղէմ,

« յԱռաքելական Աթոռս Սբ. Յակոբեանց»

Սրբոյ Երուսաղէմի Պատրիարք

ԶԱՔԱՐԵԱՅ ԱՐՔԵՊՍ. »

(Կարմրադեղ կնիք)

Պարզէ սոյն այս թուղթ պատուական եւ հետաքրքրական զկա-
 րեւոր ինդիքս ոչ միայն՝

1. Կաթողիկոսական յիշատակութեան, այլ եւ դրգոյէ գուշա-
 դրութիւն մեր սակս,

2. Տէրունիութեան Ս. Աթոռոյ Յակոբեանց Ս. Երուսաղէմի առ
 Սբ. Էջմիածին,

3. Յարաբերութեանց Ս. Երուսաղէմի ընդ Ս. Էջմիածնի,

4. Եպիսոպոսական ձեռնադրութեանց,
5. Երկուց որոշակի իմաստից գրութեանց Սինոդի Ս. Էջմիածնի,
6. Անցից Եփրեմ Կաթողիկոսի եւ յիշատակութեանն,
7. Ընդդէմ Յովհաննէս Կաթողիկոսի Կարբեցւոյ,
8. Տարաձայնութեանցն սակս Ներսիսի նորընտրի,
9. Մտադրեալ Կաթողիկոսարանի Արմաշու վանուց, եւ
10. Միամտութեան Մատթէոս Եպիսկ. Պատրիարքի (ապա կաթողիկոսի) :

Յետ միոյ ամսոյ, իմա՝ յ7-ն Մայիսի, բարեյիշատակ Տ. Զաքարեայ Արքեպս. Պատրիարք կնքեաց զաշխարհային կեանս, որում յաջորդեաց Կիրակոս Արքեպս. ընտրութեամբ Ժողովոյ գումարելոյ ի Կ. Պոլիս, ի 23 Դեկտեմբերի (1846), յաւուրս որոյ յիշատակէր անուն Ներսիսի կաթողիկոսի Աշտարակեցւոյ յետ օծմանն :

Արդ սոյն թուղթ, ակնարկեալ նաեւ ժամանակակից Սինոդի Սրբոյ Էջմիածի, առթիւ յիշատակութեան, գրէ՝ եթէ «Սինոթն Սր. « Էջմիածնի գրէ առ մեզ զընտրութիւն Նորին Սրբազնութեան (Ներսիսի), եւ ապա խոստանայ ծանուցանել զձեռնադրութիւն վաղվա- « զակի, զի նոքա գիտեն զմեր սովորութիւն Հինաւանդ եւ անայլելի « (անայլայլելի)», անշուշտ առ ի յիշատակել զանուն նորընտրի կաթողիկոսին Ներսիսի : Եւ պարտիմք յաւելուլ ի պատիւ ժամանակակից Սինոդի ըստ խնդրոյ յիշատակութեան, զի ջանայր նա հաւատարիմ եւ նախանձախնդիր մնալ այսմ առաջի ոչ եւեթ Երուսաղէմի, այլ եւ համօրէն ամենայն եկեղեցւոյ եւ Ազգի Հայաստանեայց՝ պաշտպանեալ զնախաւանդ սովորութիւնս եւ զկանոնս, այնպէս տեսանեմք ի հրատարակութիւնս «Արարատ» ամսագրոյ Ս. Էջմիածնի ի քաղուածոն ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԱՐԽԻԻ անուն (տես ի 1883, Թ. Ը., Օգոստոս, յերես 350) :

Շարեմք ահաւասիկ դիտական յօդուածն «Արարատ»այ.

« Ներսէս Կաթողիկոս ընտրելուց ու հաստատուելուց յետոյ, « ներքին գործոց նախարարի միջոցաւ հրաւիրուելով Ս. Պ. Բուրգ, « այնտեղ հիւանդանում է, որով եւ յետաձգուում է դէպի Ս. Էջմիածն « ծին գալուստն ու օծումն : Ինչպէս երեւում է Սինոդի 1843 թուի « Նոյեմբերի 12ին կայացրած օրագրութիւնից, ոչ միայն նորընտրի « կաթողիկոսներին անուններն՝ ի հնումն նախ քան օծուելը չէ յիշ- « ուել եկեղեցում, այլ եւ նոքա եկեղեցու մէջ չեն էլ կանգնել կա-

« Թուղիկոսին յատկացեալ զմբէթարդի մէջ *) . իսկ անդրանիկ Կոն-
 « զակը միայն Ս . Օծոմոն ընդունելուց յետոյ է հրատարակուել : Թէ
 « եւ Սինօղը նորընտիր Կաթողիկոսի անունը եկեղեցում չը յիշատա-
 « կելու տարակուսութիւնը բառնալու համար սկսել էր գրագրութիւն՝
 « Վրաստանի գլխաւոր կառավարութեան միջոցաւ ներքին գործոց
 « Մինիստրի հետ , սակայն Ներսէս նորընտիր Կաթողիկոսը իւր հա-
 « մար26 ի 26-ն Նոյեմբերի 1843 ամի կոնդակով յանդիմանում է Սի-
 « նօղին եւ հրամայում է առանց իւր համաձայնութեան ինչ եւ իցէ
 « գործի համար թողութեամբ չը լինել դէպի Տէրութեան բարձրա-
 « գոյն կառավարութիւնները : Այս կոնդակին ստորագրում է «Եպիս-
 « կոպոսապետ Կաթողիկոս եւ Պատրիարք ամ . Հայոց Ներսէս» : Իսկ
 « իւր առաջադրութեամբ յանուն Տեղակալ Բարսեղ Արքեպիսկոպոսի
 « 21-ին Յունիւ . 1844 ամի , պատուիրում է Թուղթը ստանալու առա-
 « ջին կիւրակէին՝ անձամբ պատարագել , եւ Մայր Աթոռում Կա-
 « թողիկոսի անունը յիշատակելուց յետոյ , հրամանագրել Սինօղից
 « որ յիշատակուի Կաթողիկոսի անունը բոլոր եկեղեցիներում » :

Կամէաք ամբողջութեամբ ամփոփել աստէն չյիշատակեալ Օ-
 ռագրութիւնս եւ զգրութիւնս Սինօղի եւ Ներսիսի , այլ սակայն բա-
 լական լիցի մեղ քաղել ի համառօտ բովանդակութենէ իմաստիցդ ,
 զի մինչ Ներսէս ջանայր ի միոյ կողմանէ զգուշացուցաւ զՍինօղ ի
 յարաբերութեանց ընդ օտարս , ի միւսմէ կողմանէ մեղանչէր չարա-
 չար ընդդէմ ազգային եւ եկեղեցական սովորութեան , եւ բանայր
 զգուշն նորոց զեղծմանց շարունակելոց ցաւուրս մեր **) : Միանգա-
 մայն խորին իմն տգիտութեամբ նուիրագործէր ուղղակի զ19-րդ
 յօդուած Պալատէնիոյ 1836 թուականի (ըստ նոյն տպագրութեան) ,
 յորում գրի . «Թագաւոր Կայսրն ՆՇԱՆԱԿԵԱԼ (°) զճայրագոյն Պա-

*) Միայն Դուկաս Կաթողիկոս մինչեւ Տանկահայոց հաւանութիւնն ընդունիլը
 գմբէթարդի մէջ չէ կանգնել : Ըստ ազգային սովորութեան , ընտրութիւնը լրանա-
 լում պէս , ընտրեալը Կաթողիկոս է բոլոր իրաւամբ (° . . .) , կը մնայ հանդի-
 սաւոր օծումն : (Մանթ . փ . Վ . խմբագրի «Արարատ» ամսագրոյ) :

Երիտասարդ վեդարակիրն կարօտի տակաւին ուսման եկեղեցական պատմա-
 րեան , կանոնաց եւ եկեղ . իրաւաբանութեան : Եւ արդ ըստ դաւանութեան մորս
 հարկ էր դասել գնեթս Վարժապետեան ի շարս Կաթողիկոսաց համաձայն ըն-
 տրութեանն որ ի 1884 բուականի , եւ առ իմն մնայ Ներսէս արտաքոյ ի ցանկէ կամ
 ի դասակարգութենէ Կաթողիկոսաց (Մանթ . հեղինակի զրոյս) :

**) Տես մանրամասն ի «Ներսէս Ե . Աշտարակեցի» , ի Կ . Կոստանեանցէ , տպ .
 1900 , Ապեֆսանդրապոլ :

« տրիարքն իջմիածնի զԿաթողիկոսն Հայկազանց՝ ամենաողորմա-
 « ծաբար շնորհէ սմա զառանձին հրովարտակ վասն այսր աստիճանի,
 « եւ ՀՐԱՄԱՅԷ զկնի երդնլոյն լինել հաւատարիմ առ դահն ամ.
 « Ռուսաց, կատարել զօծումն նորա ըստ վաղեմի ծիսի եւ սովորու-
 « թեան լուսաւորչական (ի Ռուսո Գրիգորեան) եկեղեցւոյն Հայոց»:

Արդ թուի մեզ, զի առաւել պերճախօս եւ զօրաւոր լիցին կանոն
 եւ հրահանգ օծման Կաթողիկոսի՝ կանոնք եւ փաստք վերաբերեալք
 վերջին դարուց միայն, ի վկայութիւն եւ ի հաստատութիւն խնդրոյ
 յիշատակութեան ընդ դուզնաքեայ դիտողութեանց մերոց. իսկ կա-
 նոնն օծման Կաթողիկոսի, որպէս տեսաք ի հրահանգս ոչ սակաւ
 ձեռագիր Մեծ-Մաշտոցաց, ըստ որոց տպագրեցաւ ի Մայր Աթոռ Ս
 յամի ՏՆ. 1876, բացարձակաբար պատուիրէ ՅԵՏ ՕԾՄԱՆՆ սկսանել
 գլխատակութիւն անուան նորոյ Կաթողիկոսի, միանգամայն առա-
 քել զանդրանիկ շրջաբերական կոնդակս Հայրապետական ի համօրէն
 ամենայն վիճակս Հայաստանեայց: Եւ սոյն այս պատուէր եւ կանո-
 նական հրահանգ բաւական լիցի ի կնիք բանիցս:

Բարեւոք լիցի՝ որոց ուշադիր են՝ ընթեռնուել եւ զգրեալսն ի Սի-
 մէոն Կաթողիկոսէ Երեւանցւոյ ի «Ջամբա»ի (տպ. ի Ս. իջմիածին
 յամի 1873, յերեսս 58-63, Գլ. Թ.):

ԳԼՈՒԽ ԽԲ.

ՅԱՂԱԳՍ ՈՒՂԵՒՈՐԵԼՈՅ Տ. ԳԵՈՐԳ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ Ի ՊՐՈՒՍՍՅՆԻ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

Փոյթ մեծ էր ռուսական կառավարութեան ի համոզել զՏ. Գե-
 արգ նորընտիր Կաթողիկոս սակս ձեպելոյ փութալ մեկնիլ ի Թուր-
 քիոյ եւ երթալ աւուրբ յառաջ ի Ս. իջմիածին՝ առաքիւեալ զպատ -
 ճառս հրապուրականս դիւանագիտական հնարամտութեամբք, որոց
 տկարանայր թափանցել նորին Սրբութիւն՝ միանգամայն թուէր
 իմն՝ զի ձանձրացեալ գոլով յայտոցիկ կողմանց եւ առաւել ի սան-
 ձարձակ անձանց՝ յուխտեալ հակառակորդաց եւ ստապատիր հրա-
 տարակութեանց ազգային լրագրաց Կ. Պոլսոյ եւ այլոց, յուսար
 գտանել զդիւրութիւնս եւ զյաջողութիւնս ի Ռուսաստան եւ ի Ս.
 իջմիածին ի պաշտպանութիւն արժանապատուութեան իւրոյ, մանա-
 ւանդ յարդիւնաւորութիւն ազգօգուտ եւ եկեղեցաշէն նպատակաց իւ-
 րոց ծայրագունից եւ ջանիցն: Մինչ գլխաւոր եւ իսկական նպատակ
 ռուսական կառավարութեան էր խանդարել զինդիր վերաքննութեան
 Պալատէնիոյ՝ եւ եթէ զօտար թեւադրութիւնս եւ զազգեցութիւնս՝

Եթէ ոչ յամէր Տ. Գէորգ Կաթողիկոս ի Կ. Պոլիս եւ ի սահմանս Թուրքիոյ :

Ապաքէն ածապարէր ոռւս. կառաւարութիւն, նոյնպէս Տ. Գէորգ Կաթողիկոս, զի ընդփոյթ մեկնեացի ի Թուրքիոյ եւ հաստատեցէ զընակութիւն իւր ի Մայր Աթոռոջ, յայսմիկ համաձայնէին միմեանց, այլ բազմօք եւ յանհունս իմն տարբերէին ի միմեանց ընդ նպատակացն եղելոց ի սպառ ներհակ եւ հակոտնեայ միմեանց : Գիտէր ոռւս. կառավարութիւն զոր առնէր, իսկ Տ. Գէորգ Կաթողիկոս էր միամիտ եւ միայն կայր յերուսաղէմ :

Եւ ահա ըստ ակնարկութեանց ոռւս. կառավարութեան, տեսին Տեղակալ եւ Սինօդ Ս. Էջմիածնի զպատրաստութիւնս ուղեւորականս եւ Հրաւիրակաց, առանց խնդրելոյ կանխաւ՝ համաձայն պարտաւորութեանց իւրեանց՝ զանմիջական հրաման ինչ ի նորընտիր Կաթօւղիկոսէ :

Յետ օծման նորաչէն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ընդ կից մատանց կամ եկեղեցեաց, եւ զկնի կատարելոյ զհրաշափառ տօն Ս. Ծննդեան ի Պրուսա ընդ հօտի իւրում սիրելւոյ, պատրաստեցաւ Նորին Սրբութիւն Հոգեւոր Տէրն ուղւոյ լինել, հետեւեալ դարձեալ ակնարկութեանց Հիւսիսայնոց, միամիտ իմն ըմբռնամբք :

Ջան կալաւ եւ Պատրիարքարան ի պատրաստութիւնս կարեւորս առ ի հրաւիրել զնորընտիր Կաթօւղիկոս ի Կ. Պոլիս, եւ հիւրասիրել աստ ըստ արժանւոյն : Վասն որոյ բանակցեալ կանխաւ ընդ ոռւսական ղեսպանատուն, — որ կանխեալ յառաջ քան զՕսմ. կառավարութիւն, ցուցանէր զնախանձախնդրութիւն եւ ձեւացուցանէր պատուեն զՍըրբազան Կաթօւղիկոս՝ առաքելոյ զղեսպանական շոգեման ի Կէմէլէիկ նաւահանգիստ առ ի փոխադրել զհոգեւոր Տէրն, — կարգեաց ի դիմաց Երեսփ. Ժողովոյ զՀրաւիրակս, որք են.

Յովհաննէս Եպիսկ. Կապուտիկեան, Քարողիչ Միջագեղջ (Կ. Պոլսոյ),

Ներսէս Եպիսկ. Վարժապետեան, Քարողիչ Խասգեղ, Խորէն Վրդպ. Գալֆայեան, Քարողիչ Ս. Երրորդութիւն եկեղ. Բերայի,

Գաբրիէլ քհնյ. Ս. Երրորդութեան եկեղ. Ղալաթիոյ, Յովհաննէս քհնյ. Երաթիշտ Ս. Լուսաւորիչ եկեղ. Ղալաթիոյ Արիստակէս քհնյ. Քարակէօմրիւկի,

Սահակ քհնյ. Տէր Սարգսեան Միջագեղջ, Բժշկապետ Տոքթ. Ռաֆայէլեան Էֆէնտի,

Յակոբիկ Էֆէնտի Նեւրուզեան (ի դիմաց քեռան իւրոյ՝

Յակոբ Էֆէնտի Նորատունկեանի),
Յարութիւն Էֆէնտի Գասպարեան, Գարու Օղլանի (Բ. Գոր-
ծակատար Պատրիարքարանի առ Բ. Դրան) :

Արդ մեկնեցան Հրաւիրակը ի Կ. Պոլսոյ զվեցեակէս ժամու միջո-
րէի Թաման անուն շողենաւաւ ռուսական Դեսպանատան յաւուր
հինգեւշաբաթու ի 12-ն Յունվարի (1867), և հասին ի Կէմէլճիկ ի մեծ
նաւահանգիստ յառաջին պահու գիշերոյ ի 13-ն Յունվարի, ուր առ-
նուն հանգիստ մինչեւ ցժամն 7 1/2 գիշերոյ, եւ ի նմին իսկ ժա-
մու նստեալ ի կառս՝ եկեալ ժամանեցին զերկու եւ կէս ժամաւ առա-
ւօտեան ի Պրուսա, մինչ գտանէր Հոգեւոր Տէրն ի Ս. Եկեղեցւոյ յա-
ւուր տօնի Անուանակոչութեան Տն. յութերորդ. աւուր (Ութօրէից)
Ս. Ծննդեան : Վեղարակիր եւ անվեղար եկեղեցականք առեալ անմի-
ջապէս զփիլոնն, ըստ հրամանի Հոգեւոր Տէառն, ի պաշտելն մեր
զՍ. Խորհուրդ պատարագի, հրաւիրանօք եւ առաջնորդութեամբ
Պետրոս վարդապետի իջին կարգաւ եւ պատկառանօք ի Ս. Եկեղեցի,
եւ համբուրեալ զԱջ Նորին Սրբութեան՝ կանգնեցան յերկուս դասս
ըստ կարգադրութեան Հոգեւոր Տէառն, ըստ կարգի անձնիւր աստի-
ճանացն :

Յորժամ երգէին դպիրք զ«Լցաք ի բարութեանց», եւ Վեհ.
Հայրապետ ըստ սովորականին ընդ հրաւիրակս ի Ս. Եկեղեցւոյ,
ընկալաւ ի ներկայութիւն իւր զհամայն Հրաւիրակս Պատրիարքարա-
նի եւ Երեսի. Ժողովոյ, որք յանձնեցին Հոգեւոր Տէառն զպաշտօ-
նաթուղթս իւրեանց, եւ տեսին զպատիւս արժանաւորս : Երեւելիք
Հայոց Պրուսայու բաժանեալ ի տունս իւրեանց հիւրասիրեցին
զՀրաւիրակս, պատուեցին յոյժ, եւ ցուցին նոցա սէր բազում : Ա-
ռաջնորդարան-վանքն ոչ բաւէր նոցա : Յաճախեցին այլեւս շնորհա-
ւորութիւնք, այցելութիւնք, հրաւէրք եւ տեսակցութիւնք ընդ Կու-
սակալի, ընդ Օսմ. աւագանւոյ եւ պաշտօնակալաց, ընդ հիւպատոսս,
ընդ Առաջնորդի եւ երեւելեաց Յունաց, ընդ Քահանայապետի եւ ե-
րեւելեաց Հրէից :

Ս. Հայրապետ ի 13 եւ ի 14 Յունվարի շրջեցաւ պաշտօնապէս
ի մնացի բարեաւ առ կուսակալ փաշայն, առ հիւպատոս Անգլիոյ,
Գաղղիոյ, Աւստրիոյ, Իտալիոյ, Պարսիկ եւ Յունաց, առ Մետրապո-
լիտ Հրէից, առ սմանս նշանաւոր անձինս օսմանցիս բարեկամս իւր
որք փութացին եկին ի նորոյ առ ի մաղթել զճանապարհ բարի :

Ըստ խնդրանաց ժողովրդեան կարգեաց ի տեղի իւր զԱռաջնորդ
Պրուսայու զԲարթոլդիմէոս վարդապետ Չամիչեան զբարոզիչ Սամա-
թիոյ, պատուիրեալ ցամա երիս փորձել զիրեար եւ յետ այնորիկ

խնդրել զեպիսկոպոսութիւն Նորա, եթէ ոչ ունիցին զդժգոհութիւնս զիրեւրաց:

Ի դիմաց զօրավար Իկնաթիէվի դեսպանի ոռուսաց առաջին թարգման Պ. Օնու եկեալ էր ընդ Հրաւիրակս Թաւման շոգենաւաւ, եւ կանխեալ ի Պրուսա՝ լուաւ զհրաման Ս. Կաթողիկոսի եւ վերադարձաւ անմիջապէս ի շոգենաւ եւ մնայր գալստեան Հոգեւոր Տեառն:

Էր 15 Յունիարի, ի կիւրակէ աւուր էջ Նորին Սրբութիւն ի Ս. Եկեղեցի, ուր, որպէս եւ ի Թուրքիա համայն սովորութիւն է կատարել ի միասին զոյգ ընդ առաւօտեան ժամերգութիւն զս. պատարագ, լըցեալ էր ժողովուրդ բազում եւ սրտաշարժ երգեցողութիւնք դպրաց ազգէին եւ շարժէին զամենեւեան ի տխրութիւն եւ յարտասուս:

Խօսեցաւ Նորին Սրբութիւն զքարոզ համառօտ՝ առեալ ի բնաբան «Եղիցին կամք Տեառն օրհնեալ», զորպիսի բնաբան արտասանեաց եթէ յերթաւն ի պատրիարքութիւն եւ եթէ ի վերադառնալն, որպէս եւ ի գալն յառաջնորդութեան Պրուսայու, օրհնեաց զհրամանն Աստուածային, որ կոչեաց զինքն ի Կաթողիկոսութիւն ամենայն Հայոց՝ ի պաշտօն ծանր եւ վսեմագոյն, ետ զողջոյն իւր հրաժեշտի, պատուիրեաց ամենեցուն առհասարակ ճանաչել եւ վճարել զանձնիւր պարտս, սիրել զԱստուած, սիրել զԱզգ եւ զԵկեղեցի, հետեւել անխոնջ ի պայծալութիւն տանն Աստուծոյ եւ ի յառաջադէմ արդիւնաւորութիւն Գէորգեան վարժարանի, օրհնեաց եւ խրախուսեաց զհօտ իւր սիրելի յորդառատ արտասուօք եւ սրտաբուլի մաղթանօք, ոչ դադարէր ժողովուրդ ի յորդաբուլի արտասուաց, գոգցեա խոնեալ էին ի տան սգոյ: Արար զմաղթանս նաեւ վասն Օսմանեան պետութեան եւ վեհ. Սուլթան Ազիզ կայսեր:

Յետ արձակման Ս. Եկեղեցւոյ, յեկանէն Նորին Սրբութեան յԱռաջնորդարան, շրջապատեաց ժողովուրդ եւ կարօտալիւ համբուրէր զԱջն Հայրապետական հանդերձ արտասուօք եւ աղեկէղ հառաչանօք:

Համախմբեալ էին յԱռաջնորդարան – վասն ազգային իշխանք, քաղաքական պաշտօնեայք եւ անձինք նշանաւորք, հիւպատոսք, դըլուխք պրուսայարնակ ազգաց, զորս ողջունեաց Հոգեւոր Տէրն եւ պատուասիրեաց յարգանօք:

Եհաս վերջին ժամն բաժանման ի Պրուսայէ, եւ էր ժամ հինգ եւ կէս ի միջօրէի:

Քահանայք զգեստաւորեալ եւ թափօր կազմեալ յառաջոյ վանուց–Առաջնորդարանի, դպիրք եւ երգեցիկ մանկունք, որպէս եւ համայն դպրոցականք կանգնեալ էին ի հանդիպակաց երկուս կարգս սկսեալ

ի փողոցային մեծ դրանէ Առաջնորդարանի մինչեւ ցղուռն Գէորգեան վարժարանի ի մեծ պողոտայի, դռքէս փակեալ էին անցք ճանապարհի, այնչափ էր բազմութիւն երկսեռ ժողովրդեան, թողցուք զտունս, զպատուհանս, զբարձրադիր տեղիս եւ զշրջակայս եկեղեցւոյ եւ Առաջնորդարանի:

Եւ Հոգեւոր Տէրն յԱռաջնորդարանի, եւ առաջի դրանն օրհնեալ եւ խաչակնքեալ զժողովուրդ՝ ասաց զՊապականիչ եւ զՀայր մեր: Ապա որոտածայն հնչեցին երգք մանկանց եւ դպրաց. նստաւ Նորին Սրբութիւն յերկվար ամեհի, զոր առաքեալ էր կուսակալ փաշայն ի պատիւ Նորին Սրբութեան, նստան ի մեծ պողոտայի ի ձիւ Հրաւիրակք, հիւպատոսք, ազգային երեւելիք եւ պաշտօնեայք, նշանաւոր անձինք, քաղաքականք, ոմն ներկայացուցիչ ի դիմաց կուսակալի, եւ սկսաւ թափօրն յառաջանալ ի ձայն երգոց մանկանց տակաւ առ տակաւ՝ անցեալ մեծաւ դժուարութեամբ ի միջոյ խուռներամ բազմութեան, յորում կրկին եւ ոստիկանք զմեծամեծ դժուարութիւնս:

Եհաս թափօրն ի դլուխ Սէթ Պաշի կամրջոյ, ուր օրհնեաց Հոգեւոր Տէր զարտասուելից մանկունս, զդպիրս եւ զքահանայս, հրամայեաց դադարել այլեւս եւ ինքն շարունակեաց զուղին ընդ ուղեկցացն յիշելեաց՝ իմա՝ ձիւաւորեալ հիւպատոսաց, քաղաքական պաշտօնէից, նշանաւոր անձանց եւ ներկայացուցչաց այլոց ազգաց, յառաջընթաց ոստիկան ձիւաւորաց յատկապէս առաքելոց ի կուսակալ փաշայն: Թողումք յիշել զմեծամբոյս ուղեկցութիւն հեծեալ եւ հետիոտ ժողովրդեան:

Հասեալ ի Թաթարլար, ի հիւսիսային սահման ինչ շինութեանց քաղաքի, հանդերձ շնորհակալութեամբ օրհնեաց զժողովուրդ, զհիւպատոսս, զքաղաքական ուղեկիցս, զներկայացուցչս եւ արձակեաց զնոսա վերադառնալ յիւրաքանչիւր տեղիս, յետ այնորիկ նստեալ ինքն ի կառս, որպէս եւ Հրաւիրակք եւ այլք ուղեկիցք բազումք նստեալ էին ի կառս, շարունակեաց զուղի իւր. ուղեկցէր ոստիկանապետ պէյն եւ ներկայացուցիչ կուսակալի մինչեւ ցկէմլէյիկ:

Էր ժամ 12 ընդ երէկս ժամանեաց ի Կէմլէյիկ, ուր դիմաւորեաց Պ. Օնու զՀոգեւոր Տէրն, որ ելեալ ի կառաց՝ գնաց ուղղակի ի ռուսական շոգենաւ Թաւման, որ կացեալ ի բացեայ՝ դրօշակազարդեալ էր եւ ռուսազգի նաւաստիք կանգնեալ էին ի բարեւ: (Եւ զի էր ծաւ (քաւազան) մահմետականաց, ի մտանելն ի շոգենաւ՝ զուգադիպեցաւ եւ որոտաց Թնդանօթն): Հանգիստ էառ Նորին Սրբութիւն իրրեւ ժամ մի եւ ապա նստաւ ի սեղան ընդ համայն ուղեկիցսն, ընդ որս եւ Պ. Օնու, եւ վայելեաց զուսուական ընթրիս: (Անդէն յընթրեան անմի-

ջապէս ուսաք մեք ի ոռւս ծառայից զռուսական բառս ինչ՝ խլէպ (հաց), վատա (ջուր), ապէթ (կերակուր), վինո (գինի), վօթքա (օղի - ցքի), տավայ (կամիմ), նիէթ (ոչ), խարաչօ (բարի, լաւ), պլադատարիեիւ (շնորհակալ եմ) եւ զայլս այսպիսիս) :

Յետ գլխերոյ, ի յաջորդ աւուր ի 16 Յունւարի ընդ արշալոյսն զմի ժամաւ շարժեցաւ շողենաւն եւ հափեաց զուղին : Զվեց ժամու միջօրէի եհաս ի Կ. Պոլիս եւ խարսխեաց առաջի Գապաթաշի : Եւ ահա եկեալ մօտին ի շողենաւ եպիսկոպոսունք, վարդապետք եւ գլխաւոր ազգայինք, ներկայացուցինք Ազգ. Պատրիարքարանի եւ Թաղ. խորհրդոյ Ս. Երրորդ. Եկեղեցւոյ Բերայի, եւ մի ոմն ի դիմաց ոռւսական դեսպանի, եւ ոչ ոք ի դիմաց Օսմ. պետութեան : Եւ ներկայացան շողենոր Տեառն խորին յարգանք :

Զկնի մէկ եւ կէս ժամեայ հանգստութեան եւ տեսակցութեանց ի շողենաւի, եւ շողենոր Տէրն մակուկաւ ի նաւահանգիստ Գապաթաշի ընդ համայն ուղեկիցսն եւ ընդ նորեկս, օրհնեաց զբազմութիւն Հայոց կուտակելոց, ընդ որոց լցեալ էին եւ օտարազգի ոչ սակաւք, նստաւ ի փառազարդ յատուկ կառս եւ սկսաւ յառաջանալ յամրնթաց գնացիւք, խումբ ոստիկնաց առաքելոց ի կառավարութենէ երթայր յառաջեալ : Դժուարութիւն մեծ էր ի բանալ զուղի ի բազմութենէ Հայոց եւ հետաքրքիր անձանց օտարազգեան, միանգամայն երթեակից :

Հասեալ առաջի պողոտական մեծի դրան Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ Հայոց Բերայի (որ նախ քան զվերջին հրկիզութիւն) ի Թօղրու - եօլ, ուր կազմ եւ պատրաստ սպասէր մեծահանդէս թափօր եկեղեցական հանդերձ սարօքն, սկսան դպիրք նուազել ի ձայն քաղցր զնորահիւս երգս (Բարեաւ երթ ի մէջ), եւ վեհ. Հայրապետ շուրջառեալ եւ կանգնեալ ընդ ամպհովանեաւ ի գլուխ հանդիսի, եմուտ ի Ս. եկեղեցի երգովք շարականաց (Ուրախ լեր Ս. եկեղեցի եւ Հրաշափառ), եւ ստիպեալ ի բազմութենէ ժողովրդեան՝ ել ի բեմ, ուր յետ սաղմոսելոյ (Ուրախ եղէ ես) ըստ սովորական կարգին, դարձաւ առ ժողովուրդ, համառօտ իմն բանիւք օրհնեաց զԱզգ եւ զԵկեղեցի Հայաստանեայց, զհանդիսականս, զերեսփոխանս եւ զհամայն պաշտօնեայս ազգայինս, յաւել զՊաեպամիչ եւ զՀայր մեր :

Ելեալ ի Ս. Եկեղեցւոյ եւ ըստ խնդրանաց եւ զհրաւիրանաց Թաղ. խորհրդոյ՝ եկն ի խորհրդարանն թաղական, զոր կահաւորեալ պատրաստեալ էին յատկապէս, հանգիստ էառ ընդ ազգայինս :

Անդ ներկայացան Նորին Սրբութեան խումբ ազգային խմբագր-

րաց եւ մատուցին մեծարանօք յետ ընթեռնելոյ ի ձայն բարձր զուղերձս զայս .

« Վեհափառ Հայրապետ .

« Կ . Պոլսոյ Ազգային Երեսփոխանական Ժողովը եւ ի Ս . Էջմիա-
« ծին գումարեալ Համազգային ընտրողական Ժողովը զԶեր սրբազ-
« նութիւն կոչելով ի Միածնէջ Գահ Սրբոյ Հօրն մերոյ Լուսաւորչի ,
« Պրուսայու ձեր սիրելի Հօտին հովուութենէն կը բարձրացնէ յընդ-
« հանրական հովուութիւն բովանդակ Հայոց Ազգին , ուստի այսօր
« մայրաքաղաքիս Ժողովուրդը , դասք եկեղեցականաց եւ աշխարհա-
« կանաց եկան դիմաւորելու զԶեզ , Վեհափառ Տէր , եւ Ձեր անձին եւ
« ընտրութեան վրայ խնդակցութիւն յայտնելու , Ձեր բարձր Սրբազ-
« նութեան բարօրութիւն եւ բարեյաջողութիւն գործոց մաղթելու :

« Գիտէք , Վեհափառ Տէր , ո՛րչափ մեծ եւ բարձր է այդ կոչու-
« մը եւ աստիճանը , առ որ Հոգին Սուրբ առաջնորդեց զԶեզ , նոյնչափ
« մեծ եւ ամենամեծ է Ձեր պարտքը , մանաւանդ այս Ժամանակիս
« մէջ , յորում Հայոց Ազգը ընդ ոլորտս երկրի , իբրեւ ի միակ յոյս
« եւ ապւնէն առ Ձեզ դարձուցած է իւր հայեցումաժքը եւ Ձեր փոր-
« ձառութենէն ու կատարելութեան ձիրքերէն կակնկալէ :

« Նախ՝ պահպանութիւն եւ ամբողջութիւն Հայաստանեայց ուղ-
« զափառ Եկեղեցւոյ , անխախտ եւ ամբապինդ պահելով Քրիստոսա-
« դիր կարգ ու կանոն Առաքելական եւ Լուսաւորչական դաւանու-
« թիւնք եւ արարողութիւնք , որք ի նախնեաց մերոյ ի սրբոց Հարց
« եւ ի քաջարի նահատակաց մեզի մնացած անգին եւ անգիւտ սրտա-
« հատոր նշխարներ են բազմաթիւ հայերու արինոյով շաղախուած
« եւ մեզի հասած , որք մեր ազգութեան միմիայն կնիքը կը կրեն , եւ
« անոնցմով ենք այսօր Հայ Ազգ մը աշխարհի առջեւ , եւ ջնջելով ու
« վերցնելով այն ամէն նոր ու Եկեղեցւոյ եւ Ազգի վնասակար կար-
« դադրութիւնները , որոնք տգէտ եւ շահախնդիր ու թոյլ անձերու
« ձեռօք ներմուծուած ու զօրութիւն գտած են :

« Երկրորդ՝ երաշխաւորեալ պահպանութիւն Ազգիս , ազգային եւ
« անհատական իրաւանց , ապահովութիւն իւրաքանչիւր բարեխնամ
« կառավարութեանց ներքեւ , որոնց հպատակը կը գտնուին Հայ Ազգի
« զաւակները . վասնզի Ձեր վեհափառութիւնը ոչ միայն Ռուսաբնակ ,
« այլեւ Թուրքաբնակ , այլեւ Հնդկաբնակ եւ Պարսկաբնակ եւ Աււս-
« տրաբնակ Ազգայնոց վրայ ընդհանրական Տեսուչ էք ի հօգույն ,
« հովիւ էք Ազգէն ընտրուած , եւ անոր հայրենաւանդ Ս . կրօնին , Ե-
« կեղեցւոյն , աւանդութեանց , սովորութեանց , ազգային եւ անհա-
« տական ամեն իրաւանց պաշտպանը առաջի Ռուսիոյ ի Ռուսիա ,

« առաջի Թուրքիոյ ի Թուրքիա, առաջի Անգղիոյ ի Հնդկաստան, ա-
 « ռաջի պարսից ի Պարսկաստան, առաջի Աւստրիոյ ի յԱւստրիա. ուս-
 « տի եւ այս ամեն կառավարութեանց հետ իբրեւ ընդհանրական գլուխ
 « եւ ներկայացուցիչ Ազգին՝ կարող էք բանակցիլ, եւ Ձեր Հօտին ու
 « Ձեր Ժողովրդեան համար բարեխօսել, միջնորդել եւ բարոյական,
 « նիւթական եւ մտաւորական զարգացման հոգ տանել:

« Երրորդ՝ ըստ կարգի, բայց ըստ պիտոյից առաջին համարե-
 « լի, ազգային դաստիարակութեան ծաւալումը, այն է սրտով, մըտ-
 « քով եւ հոգւով Հայեր պատրաստել. Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին
 « եւ Հայոց Ազգը մեծ կարօտութիւն ունի քաջարթուն, հոգեւից, բա-
 « նիւրուն, վերջապէս արժանաւոր եկեղեցականներու եւ աշխարհա-
 « կաններու: Արժանաւոր եկեղեցականաց պիտոյքը Դուք ինքնին
 « փորձիւ զգացած էք, Վեհափառ Տէր, հովիւ պէտք է ոչ անձնդիւր,
 « գլուխ՝ ոչ ինքնասէր, այլ Ժողովրդասէր, եկեղեցասէր, ազգասէր:
 « Այս պիտոյքը մեծ ու զգալի եղած է, մանաւանդ ներկայ ժամանա-
 « կիս մէջ, յորում անարժան եկեղեցականաց երեսէն Եկեղեցին նշա-
 « ւակ, Ազգը յուսարեկ, եւ մանաւանդ Թեմեր ալ խայտառակ եղած
 « են: Ձեռք վանքերէն մեծ մասին եւ ամենէն հռչակաւորներուն ող-
 « բալի վիճակը. Թողունք Առաջնորդաց մեծ մասին անպիտանութիւ-
 « նը, այլ անպատմելի խայտառակութիւնք, քստմնելի սրբապղծու-
 « թիւնք եւ անլուր եւ անխիղճ դայթակղութիւնք գործուեցան մօտ
 « ատեններս երկու մասնաւոր կաթուղիկոսութեանց Թեմերուն մէջ
 « յԱղթամար եւ ի Սիս երկու անարժան եւ խապառ անարժան եկեղե-
 « ցականաց միջոցաւ: Ազգը քստմնելով տեսաւ անոնց անվայել գոր-
 « ծը, եւ վիճակային Ժողովով այս ինքնընտիր, ինքնահրաւէր եւ ինք-
 « նակոչ անձանց անվաւերութիւնը եւ անարժանութիւնը վճռուեցաւ:
 « Ձեր Վեհափառութիւնը՝ այսպիսի սրբապղծութեանց եւ Հայաս-
 « տանեայց Եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգի կործանումն եւ աղէտ սպառնա-
 « ցող ոճրապղծութեանց վրայ անշուշտ արժանաւոր սրտմտու-
 « թեամբ կը նայի, եւ Տիրոջը Այգին այնպիսի աղուէսներէ զերծ պա-
 « հելու փոյթը պիտի ցուցնէ:

« Այս երեք գլխաւոր պիտոյից մէջ, որոնք կահնկալէ Ազգը
 « այսօր Ձեր Վեհափառութենէն, կը պարունակեն եւ այլ ամենայն
 « պիտոյք, զորոնք հարկ չենք համարեր մանրամասնել հոս. Ձեր Վե-
 « հափառութիւնը այդ ամենը գիտէ ու կը զգայ, եւ արդէն Ազգը մեծ
 « յոյսեր կը սնուցանէ իր սրտին մէջ, եւ վստահութեամբ կրնայ ը-
 « սել թէ իր ընտրութեան մէջ վրիպած չէ. Դուք ալ այս արժանա-
 « ւորութիւնը ոչ միայն խօսքով, այլեւ գործքով պիտի ցուցնէք՝

« Ձեր փառքը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պահպանութեան եւ ամ-
 « բողջութեան մէջ փնտռելով, Ձեր պատիւը Ձեր հարազատ զաւակաց
 « կենդանի երախտագիտութեանը մէջ, եւ Ձեր յիշատակը Ձեզի ար-
 « ժանաւոր Յաջորդացը մէջ: Դուք այսօր կը դահակալէք այս Աթո-
 « ուր, որ Ձեզմէ առաջ բազմաթիւ Կաթողիկոսներ ժառանգած են,
 « բայց անոնցմէ մէկ մասը միայն իրենց անուանը հետ իրենց բարի,
 « առաքելի, սիրելի եւ պաշտելի յիշատակը թողուցած է, մնացեալ-
 « ները միայն Անուանին: Անշուշտ, դուք ի շարս կաթողիկոսաց՝ մի-
 « այն անուն թողելու չէք, այլ արժանաւորաց օրինակին պիտի հե-
 « տեւիք, եւ մանաւանդ Ձեր նախորդին նախորդ Աշտարակեցի Հո-
 « օօօօօօ Ներսէս *) կաթողիկոսին, այն անմահ յիշատակաց արժա-
 « նի անձին, որուն համար Ազգը յաւիտեան երախտագէտ պիտի մը-
 « նայ: Կը տեսնէք, Վեհափառ Տէր, թէ ժողովուրդը՝ Ձեր սիրելի զա-
 «ւակները ինչ սիրալիք եւ որդիական դժուանօք զՁեզ շուրջ պատած
 « են. այո՛, ոչ միայն զգուցելի, այլեւ պաշտելի պիտի ըլլաք, երբ ի-
 «րենց ակնկալութեանց կատարումը տեսնեն, իսկ եթէ զրկուին այս
 « յոյսէն, ո՛հ, եւ ոչ մէկը պիտի գտնէք Ձեր շուրջը: Քիչ մը խիստ
 « են այս խօսքերը, այո՛, բայց Ազգին այսօրուայ աղէտալի եւ վը-
 « տանգաւոր վիճակին մէջ ի դիմաց ժողովրդեան այս ազգարարու-
 « թիւնները պէտք է որ հոս ըլլան: Ժողովուրդը արթնցած է, կը
 « զգայ, կիմանայ, կը յուզի, ասանկ տեսարաններու վրայ չլամտու-
 « թեամբ չնայիր, հոգեւոր եւ կենսական հանդէսներու ու տեսարան-
 « ներու կը բաղձայ, Դուք այս փառքին ու պատուոյն մէջ ոչ թէ հան-
 « գատութիւն, խաղաղութիւն եւ երջանկութիւն գտնելու կուգաք,
 « այլ գիշեր ցերեկ անքուն տքնութեան, Ազգային Եկեղեցւոյ, Հայ-
 « բապետական կանոնաց, ազգային յառաջդիմութեան եւ ազգային
 « ընդհանրական եւ անհատական իրաւանց պաշտպանութեան համար
 « մինչեւ իսկ նահատակութեան: Վտանգը մեծ է, հարկաւ, եւ Ձեր
 « Վեհափառութեան աշխատութիւնն ալ մեծ պիտի ըլլայ, բայց աւե-
 « լի փառք ու պարծանք պիտի գայ Ձեր անուան եւ յիշատակին, զի
 « այսպիսի ալեկոծեալ եւ փոթորկալից ժամանակի մէջ նաւապետու-
 « թեան կոչուեցաք: Ազգը պիտի չսխալի այս իր ընտրութեան մէջ:
 « Ձեր Վեհափառութեան փորձառութիւնը եւ ազգու բնաւորութիւնը
 « կը խոստանայ մեզ ամէն բարեյաջողութիւն: Կը ձայնակցինք ու-
 « բեմն այս խուռն բազմութեան՝ Ձեր սիրելի ժողովրդեան հետ կո-
 « չելով՝ Կեցցես Վեհափառ Տէր:

*) Ակնարկ միամիտ, արդիւնք տգիտութեամբ, որպիսիք երեւին եւ յայլ բանս
 ինքնաբոլս ազգային խժբազբաց:

« Մնամք Վեհափառ Հայրապետիդ ամենախոնարհ որդիք

Ազգային Խմբագիրքի Ի Կ. Պոլիս.

Կարապետ Չուխաճեան (Ծիածան)

Կ. Ս. Իւթիւճեան (Մասիս)

Մարկոս Աղաբէգեան (Ծիլն Աւարայրի)

Ս. Փափաղեան (Ժամանակ)

Հ. Ս. Ալաճաճեան (Փռնիք)

Կարապետ Յ. Փանոսեան (Մանգումէ)

« 16 Յունվարի, 1867. »

Համառոտագոյն եղեւ պատասխանի Հոգեւոր Տիառն, եւ առանց հետեւելոյ տեսական եւ վերացական ուղղութեանց՝ շնորհակալ դեւ եւ օրհնեաց զլրագրապետս, կարդաց զօգնութիւն ամենակալին Աստուծոյ առաջնորդել ինքեան եւ Հայոց յօգուտ եւ ի պէտս Եկեղեցւոյ եւ Ազգի Հայաստանեայց :

Յետ երկթամեայ միջոցի՝ տեսեալ եւ յարգեալ զհիւրասիրութիւն թաղ. խորհրդոյ, եւ Նորին Սրբութիւն ի խորհրդարանէ եւ համաձայն յատուկ փափաքանաց, խնդրանաց եւ հրաւիրանացն եկն ի հոյակապ բնակարան Մեծ Յակոբայ Էֆ. Նորատունկեանի ի Թողբու - եօլ, մերձ ի Թագսիմ, եւ բնակեցաւ անդ մինչեւ մեկնեցաւ աստի ի Կ. Պոլսոյ :

Անդ պարգեալ ի նորոյ Հրաւիրակաց, եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց, ազգային երեւելեաց, անձանց նշանաւորաց եւ այլոց եւ այլոց զմայլմանս, զիղձս եւ զմեծարանս իւրեանց, համբուրեալ զՀովուապետական Աջ Հոգեւոր Տիառն, առին զօրհնութիւն եւ մեկնեցան յիւրաքանչիւր բնակարանս :

ԳԼՈՒԽ ԽԳ.

ՅԱՂԱԳՍ ԱՅՅԵԼՈՒԹԵԱՆՑ, ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ,

ՎԵՂԱՐԱՆԱԶԻ ԵՒ ՈՄԱՆՑ ԱՆՑԻՑ

Հանգիստ առեալ Հոգեւոր Տիառն սակաւուք, ի սմին իսկ աւուր (16, Բշ.) մերձ ի մուտս արեւու ել եւ գնաց յայցելութիւն ոռոտական դեսպան Նիկիոլայ Իկնաթիէվ զօրավարի ի դեսպանատան ի Թողբու - եօլ : Եւ այսու առթիւ փոխանակեաց նմա զշնորհակալութիւն սակս Թաման Հոգեհաւու եւ հիւրասիրութեանցն որ ի նմին չողենաւի, եւ վասն Պ. Օնուկի :

Ի յաջորդ աւուր ի 17-ն Յունւարի եկն Տ. Պողոս Արքեպս. Թաղ-
թաղեան Ս. Պատրիարք յառաջին այցելութիւնն եւ ի շնորհաւորու-
թիւն առ Հոգեւոր Տէր եւ ետես զընդունելութիւնն եւ զհիւրասիրու-
թիւն արժանաւոր եւ սիրալիր խորին մեծարանօք: Կամք Տեառն տնօ-
րինեալ էին այսպէս, զի զոր իբրեւ զփոքրաւոր իւր ունէր երբեմն Պո-
ղոս Եպիսկոպոս ի պատրիարքական փոխանորդութիւնն իւրում ի պա-
տրիարքարանի արդ ներկայանար սմա իբրեւ պետի եւ Հայրապետի
Ազգի եւ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց:

Յայսմ աւուր երէկս զտասներորդ ժամու, որպէս տնօրինեալ էր
կանխաւ, եկն պ. զօրավար Իկնաթիէյ զեսպանն ի փոխադարձ այցե-
լութիւն առ Վեհ. Հայրապետ, որում եւ մատոյց հանդերձ շնորհաւո-
րութեամբք զվեղարախաչ աղամանդեայ ընդ կայսերական հրովար-
տակի ի դիմաց Օգոստ. Աղեքսնդր Բ. կայսեր Ռուսաց: Հրովարտակն
ունէր օրինակ զայս.

« Նորին Ս. Օծութիւն

« Ծայրադոյն Պատրիարք Ս. Էջմիածնի եւ Կաթողիկոս Ամենայն

« Հայոց Գէորգ:

« Երկար ժամանակեայ վաստակ ի հոգեւոր ասպարէզի դրաւեաց
« առ Ս. Օծութիւն Ձեր առհասարակ զվաստահութիւնն ժողովրդեան
« Հայոց, որ ահա ընտրեալ բարձրացուցանէ զՁեզ ի պատրիարքական
« Աթոռ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի Հայաստանեայց:

« Ի հովուական դործօն ջանս ձերոց ճգանց նկատեալ մեր դրա-
«ւական իմն ի բարօրութիւն Եկեղեցւոյն Հայոց, որ այնչափ սիրելի
« է մերում սրտի, որպէս և առ հոգեւորն յառաջընթացիւնն որդւոցն
« նորա, ընծայեմք Ձեզ սիրով մեծաւ ի զարդ վեղարի օծութեանդ
« զխաչ աղամանդակուռ, զգրօջ ասեմ նուիրական զհաւատոցն Քրիս-
« տոսի, որ վառեալ զօրացուցանէ զհովիւն եւ զհօտ միանդամայն:

« Յանձն արարեալ զիս աղօթից Ձերոց, մնամ Ձեզ բարեացակամ

Աղեքսանդր.

« Ի 23-ն Նոյեմբեր 1866

« Ի Ս. Պետերսբուրգի.»

Սիրալիր եղեւ այցելութիւնս այս եւ տեսակցութիւն, որ եւ տեւ-
եաց իբր երկու ժամ: Քաղաքավարական էին խօսակցութիւնքն խառն
ընդ փոխադարձ հարցուիորձից սակս ուղեւորութեան եւ այլոց:

Այսու առթիւ հաճեցաւ Պ. Իկնաթիէյ խարդաւանել ըստ այսմ ե-
ղանակին. — պատրուակեալ բարձրացուցանել զպատիւ եւ զգլխոս կա-
թողիկոսական, առաջարկեաց Նորին Սրբութեան ոչ կանխել երթալ
յայցելութիւնս եւրոպական զեսպանաց ըստ եւրոպական սովորու-

